

Revidirani etični kodeks Ameriškega sociološkega združenja* (ASA, 1980)

Predgovor

Kot drugi družbeni procesi imajo tudi sociološka raziskovanja, poučevanja in delovanja svoje pozitivne in negativne posledice – tako za posameznike kot za institucije; iz tega izhaja, da mora biti sociološko delo dopolnjeno in omejeno z etičnimi obravnavami. Sociološko znanje lahko predstavlja vir ekonomske in politične moči, zato morajo sociologi zavarovati sebe, stroko samo, ljudi, ki jih proučujejo in poučujejo ter družbo v celoti pred zlorabami moči, ki se lahko porajajo iz njihovega dela.

Ni prav lahko doseči soglasja glede sestavin, ki tvorijo zlorabo moči. Raziskovalci in učitelji se neprestano soočajo z vselej prisotnimi etičnimi dilemami. Na eni strani morajo biti dovzetni za in odgovorni do resnic, ki jih med raziskovanjem odkrivajo in ki jih oznanjajo v procesu poučevanja; ne smejo izkrivljati in ponarajati resnic, z namenom, da bi lahko dosegli lažne osebne in institucionalne uspehe, in ravno tako morajo omogočati javnosti dostop do ugotovitev temeljnih raziskav. Na drugi strani pa je nedvomno potrebno ljudi v skladu z osnovnim načelom etike obravnavati kot cilj in ne kot sredstvo, kar pomeni, da morajo biti v proučevanju in poučevanju ohranjeni človekova celovitost, dostojanstvo in neodvisnost.

Eno od opravičil za nastanek etičnega kodeksa je potemtakem tudi obstoj morebitnega nasprotja med odgovornostjo sociologov do resnice, do vede, do pravic raziskovanih oseb, študentov ter sodelavcev na eni strani, in zahtevami naročnikov raziskovanja na drugi. Poleg tega se od sociologov kot profesionalcev še pričakuje, da bodo njihova osebna, stanovska in društvena dejanja usklajena.

Zato ima ta kodeks več ciljev. Vpeljuje uresničljive norme za etično ravnanje, standarde, ki niso ne nedosegljivo utopični ne grobo resnični. Norme pokrivajo mnogo – ne pa vseh – možnih virov etičnih nesoglasij, ki se lahko pojavijo med raziskovanjem, poučevanjem in v praksi. Nekatere zahteve so podane v želelnem naklonu, kar ponazarja ideale, za katere se zavzemamo, medtem ko so druge zahteve navedene v velelnem naklonu, ki obvezuje. Večina zahtev pa je podanih kot *prima facie* obveznosti, ki sicer dopuščajo izjeme, vendar naj bi veljale kot prevladujoči principi. Kodeks tako izraža soglasje članov združenja o etičnem ravnanju, na osnovi katerega bo Komite za profesionalno etiko razsojal v primerih, kadar bi posamezni člani združenja ravnali neetično. Bolj kot to pa s kodeksom nameravamo vnesti med sociologe povečan občutek za zaznavanje etično spornih zadev, ki se lahko pojavijo med njihovim delom, in jih istočasno ohrabriti za dovzetnost v etični drži in izobraževanju. Z namenom, da bi člani *Ameriškega sociološkega združenja* svoje namene dosegli v celoti potrjujemo in podpiramo naslednji etični kodeks:

* Prevod objavljen z dovoljenjem Ameriškega združenja za sociologijo; Vir: Kenneth D. Bailey: *Methods of Social Research* (2nd edition), New York, 1982/Appendix B, pp. 511–517.

I. RAZISKOVANJE

A. Objektivnost in celovitost

Sociologi naj bi se zavzemali za ohranjanje objektivnosti in celovitosti pri vodenju svojih raziskovanj.

1. Sociologi naj se zavedajo možnosti, da lahko škodijo posameznikom ali skupinam, če javnost seznanijo z raziskovalnimi ugotovitvami, ki slonijo na nepoštljivih vzorcih ali neosnovanih interpretacijah. V socioloških raziskovanjih naj upoštevajo najvišje metodološke standarde, še zlasti v primerih, kadar obstoja stvarna možnost, da prizadenejo skupino ali posameznika.

2. Sociologi ne smejo napačno prikazovati svojih sposobnosti in pristojnosti svojega osebja zgolj zato, da bi izpeljali nek poseben projekt.

3. Sociologi morajo – ne glede na pogoje svojega delovnega okolja – lastne ugotovitve predočati častno in brez izkrivljanja. V svojih raziskovalnih poročilih ne smejo zamolčati tistih podatkov, ki bi lahko bistveno vplivali na interpretacijo njihovih ugotovitev. Sociologi naj bi sami nakazali, kje in kako bi lahko njihove teorija, metoda in raziskovalni model usmerjali in vplivali na razlago.

4. Sociologi morajo v objavah svojih raziskovanj v celoti navesti vse vire finančne pomoči in kakršnekoli posebne naročniške odnose, ki bi lahko vplivali na razlago ugotovitev.

5. Sociologi morajo spoštovati vse obveznosti do oseb in skupin, ki so jim omogočile pričetek raziskovanja.

6. Sociologi ne smejo sprejemati takšne podpore, dogovorov ali raziskovalnih nalog, ki bi z veliko verjetnostjo povzročile kršenje že navedenih načel – temu naj bi se odrekli brž, ko bi odkrili, da so kršitve načel neizogibne in da se jim ne bo mogoče izogniti.

7. Če Ameriško združenje sociologov zve, da naročnik ali uporabnik nekega raziskovanja izkrivljata ugotovitve raziskovalnega projekta, lahko za razjasnitev dejanskega stanja zaprosi nepristranskega preiskovalca.

8. Če ima raziskovalni projekt finančno podporo, se morajo sociologi čimbolj potruditi, da izdelajo naročeno raziskavo v skladu z zahtevami plačnika.

9. Na začetku združenega raziskovanja, v katerega so poleg sociologov pritegnjeni še študenti, naj bi obstojali sporazumi z izrecnimi navedbami o delitvi dela, izplačilih, dostopih do podatkov, avtorskih pravicah in drugih pravicah in odgovornostih. Postavke teh sporazumov se morajo sprotno nadzorovati in jih kasneje posamezni udeleženci ne smejo enostransko spreminjati.

B. Napačno prikazovanje pomena raziskovanja

Sociologi ne smejo zavestno zlorabljati svojih raziskovalnih položajev, da bi z njimi opravičevali zbiranje takšnih informacij, ki niso potrjene v raziskovalnih ciljih.

C. Mednacionalno raziskovanje

Raziskovanje, izpeljano v tujih deželah, poraja za raziskovalca in stroko vrsto etično spornih vprašanj. Medtem ko so sociologi, ki raziskujejo v svojih lastnih

državah, državljani z določenimi pravicami in svoboščinami, so v drugih deželah le gostje vlade gostiteljice. Razlike v blagostanju, moči in političnem sistemu med raziskovalčevo deželo in deželo gostiteljico lahko ustvarijo pristranosti v raziskovalnem sodelovanju, privedejo do nasprotovanja interesom študijskih obiskovalcev ali pomenijo celo osebna tveganja za posameznike oziroma člane raziskovalne skupine. Lahko se pripeti, da neodgovorna dejanja posameznih raziskovalcev ali raziskovalnih skupin zmanjšajo ali celo izničijo možnosti profesije in njenih pridruženih področij za nadaljne delo in dostop v deželo gostiteljico.

1. V okoliščinah, ko imajo sociologi hkrati opravka z lastno vlado in z vlado dežele gostiteljice, naj bi sociologi ne služili kot dvojni agenti in naj ne bi s sprejemanjem raziskav za vsako ceno kompromitirali svojih poklicnih oziroma delovnih odgovornosti. Še zlasti pa naj ne bi pristajali na izdelavo tajnih raziskovanj, poročil ali napotkov za katerokoli vlado.

2. Sociologi naj ne bi novačili ljudi za katerokoli organizacijo, ne da bi ob tem odkrito pojasnili svojo vlogo.

3. Raziskovalni projekt naj bi v zasnovi, obliki in izvedbi izpričeval primerno rahločutnost in spoštovanje lokalne kulture in politične situacije. Območna raziskovanja, ki jih izvajajo tuji sociologi, naj bi se ne izvajala, če je zelo verjetno, da bodo zavoljo tega izzvana občutna mednarodna in domača trenja ali da bodo raziskovanja čezmerno napačno razumljena. Študije naj se prav tako izogibajo vprašanjem ali postopkom, ki so etnocentrični ali kakorkoli neprimerni za obravnavano družbo.

4. Raziskovanja naj bi si sociologi zagotovili z dobro seznanitvijo in pristankom prizadetih in s kulturi primernim načinom, pri čemer ne bi se izogibali ogrožanju zasebnosti. To je še posebno važno, kadar so proučevani posamezniki nepismeni, nizkega socialnega statusa in/ali jim je družboslovno raziskovanje tuje.

5. Medtem ko se je po nepisanem pravilu običajno treba vsem sodelavcem zahvaliti za njihov prispevek k raziskovanju, pa naj sociologi, ki delajo na tujih območjih, upoštevajo, da lahko z morebitnim razkritjem sodelavcev povzročijo občutno škodo ter naj zato spoštujejo želje in/ali potrebe sodelavcev po anonimnosti. Če okoliščine dopuščajo, lahko to v celoti nadomestijo kasneje.

6. Vse ugotovitve iz raziskovanja, razen tistih seveda, ki lahko oškodujejo udeležence in sodelavce, naj bi bile deželi gostiteljici dostopne, če je možno, v njenem jeziku. Raziskovalci, ki imajo opravka z nasilnimi vladami ali delujejo v pogojih oboroženih sporov, morajo še posebej paziti, da z ugotovitvami svojih raziskav ne povzročijo škode na katerikoli zgoraj navedeni način.

D. Delo v neakademskih okoljih

Sociologi, ki delajo v vladi ali podjetjih, so obkroženi s hierarhično organizacijo in so običajno podrejeni neakademskemu vodstvu. Med cilji takšnih organizacij običajno ne zasledimo lakote za samim znanjem, temveč je prej prisotna takšna politika, ki streže povpraševanju po družbenih storitvah, trženju izdelkov ipd. Zato sociolog, ki sprejme tovrstno zaposlitev, nujno privzame še podrejanje posebnemu nizu vrednot in pravil.

1. Sociologi, ki sprejmejo zaposlitev kot sociologi v poslovnem svetu, vladi in drugih neakademskih okoljih, naj bi se zavedali možnih raziskovalnih in publicističnih omejitev v teh sredinah ter naj bi se z vodstvom jasno pogodili o pogojih za opravljanje lastne raziskovalne dejavnosti.

2. Sociologi naj si prizadevajo, da bi se častno in brez izkrivljanja posredovale v javno sfero analize in raziskovalne ugotovitve, pa tudi tiste razprave, ki javnost neposredno zadevajo.

E. Spoštovanje pravic raziskovanih oseb

1. Osebe, ki jih raziskava zajame, so upravičene do zasebnosti in dostojne obravnave.

2. V toku raziskovalnega procesa oseb, ki jih zajame raziskovanje, ne smemo izpostavljati večjemu tveganju ali jim osebno škodovati. V primeru, da tveganje lahko predvidimo, moramo prizadeto osebo, še predno si zagotovimo njen pristanek za sodelovanje, s temi možnostmi izčrpno seznaniti.

3. Raziskovalci danega raziskovanja naj v dopustnem obsegu predvidijo možne kršitve zaupnosti. Kjer je potrebno, naj se zatečejo k takšnim sredstvom, kot so odstranitev identifikacijskih označb, uporaba naključnih odgovorov in druge statistične rešitve, da zagotovijo anonimnost.

4. Sociologi morajo zaupno informacijo, ki jo dobe od udeležencev raziskovanja, obravnavati izolirano, brez povezave z osebo, tudi v primeru, da ta informacija ne uživa zakonske zaščite ali privilegijev. Ta obveznost, ki izhaja iz zaupnosti, se nanaša tudi na druge pripadnike raziskovalnih organizacij (spraševalce, koderje, pisarniško osebje itd.), ki imajo dostop do informacij. Vodja raziskovanja je odgovoren, da o tem pouči vse v raziskavo vključeno osebje.

II. OBJAVLJANJE IN RECENZIJSKI PROCESI

A. Vprašanja o avtorstvu in zahvalah

1. Sociologi se morajo zahvaliti vsem osebam, ki pomembno prispevajo k njihovim raziskovanjem in objavljanjem, pri čemer so mišljeni kolegi, študenti pomočniki, tipkarice, uredniki dr.

2. Poudarki in vrstni red avtorstva morajo natančno odražati prispevke vseh poglobitvenih sodelavcev v procesih raziskovanja in pisanja, vključno s študenti. Kjer je vrstni red imen v skupinskem prispevku dvoumen, je potrebno podano razvrstitev pojasniti posebej.

3. Pri gradivu, povzetem dobesedno iz objavljenega ali neobjavljenega dela tretje osebe, mora biti izrecno naveden in citiran avtor. Izrecno zahvalo morajo prejeti tudi sposojene ideje in podatki, pa četudi niso citirani.

B. V predložitvi dela za objavo si avtorji, uredniki in recenzenti odgovornosti porazdeljujejo

1. Časopisni uredniki morajo avtorjem, ki so predložili rokopise za objavo, zagotavljati takojšnji odziv. Prisluhniti morajo mnenjem pridruženih urednikov in drugih ocenjevalcev, tako da so zastoji redki in recenzije skrbno sestavljene.

2. Uredniki morajo avtorjem brez odlašanja potrditi prejem rokopisa, predvsem pa morajo avtorje sproti obveščati o napredkih v ocenjevalnem procesu.

3. Uredniška odločitev, da se rokopis objavi, mora biti povezana s točno

določenim časopisom. Avtorje je potrebno seznaniti z verjetnim predvidenim datumom objave rokopisa.

4. Pri naporu za pošteno ovrednotenje prispevkov naj bi bili uredniki (a) nepristranski pri izbiranju pridruženih urednikov in recenzentov in (b) posebno pazljivi, da ne bi na kratko zavrnil članke, ki obravnava neobičajno ali podcenjeno raziskovalno področje.

5. Predložitev rokopisa strokovnemu časopisu nujno potegne za seboj obveznost, da bo ob ugodni recenziji objavljen prav v tem časopisu. Ko avtor enkrat pošlje članek nekemu časopisu v recenzijo, ga ne sme poslati drugemu časopisu vse dotlej, dokler uredništvo prvega časopisa ne izpolni svojih zgoraj navedenih obveznosti; če urednik v devetdesetih dneh od prvotne predložitve ne pošlje vsaj osnovnega mnenja, avtorju ni več treba spoštovati pravila o enkratni istočasni predložitvi.

C. Udeležba v recenzijskih procesih

Sociologi so pogosto naprošeni, naj ocenijo rokopis ali raziskovalni projekt, ki so ga pripravili njihovi kolegi. Le malo profesionalnih dolžnosti je bolj pomembnih pa tudi bolj podvrženih zlorabi od te, zato naj bi sociologi skušali s posebnim ravnanjem vzdrževati visok nivo recenziranja:

1. Če sociolog meni, da ne bo uspel pravočasno oceniti dela svojega kolega, mora izdelavo recenzije odkloniti takoj za tem, ko je seznanjen s prošnjo.

2. Kadar obstoje močni interesni konflikti, ki lahko izvirajo iz tega, da pri osebah, naprošenih za recenzije, prevladuje do avtorja (učitelja, osebnega prijatelja, poklicnega kolega) občutek obveznosti, tekmovalnosti ali mržnje, tedaj naj bi naprošeni sociologi odklonili zahteve za izdelavo recenzije.

3. Gradivo, poslano v recenzijo, naj bi bilo prebrano v celoti in pazljivo pretehtano. Ocene naj bi bile pojasnjene in utemeljene z eksplicitnimi razlogi, pri čemer naj bi recenzent povsem jasno navedel zlasti tiste vidike svojega lastnega teoretičnega in metodološkega obzorja, ki so najbolj vplivali na njegovo razsojanje (to je še zlasti pomembno ob ocenjevanju dela, naslonjenega na drugačna teoretična in metodološka izhodišča kot so recenzentova).

4. Lahko se pripeti, da uredniki dveh ali več časopisov nekega sociologa naprosijo za recenzijo iste knjige. Idealno vzeto bi bilo najbolje, ako bi isto knjigo ocenjevalo več različnih sociologov z različnih vidikov. V nobenem primeru pa se isto recenzijsko besedilo neke knjige ne sme predložiti več kot enemu časopisu. Lahko smo še strožji in terjamo, da naj bi noben sociolog ne ocenjeval iste knjige več kot enkrat, ne da bi predhodno urednike časopisov, ki so ocene naročili, obvestil, da je bil za recenzijo naprošen z več strani hkrati. Če morebitni recenzent vseeno sodi, da je dodatno recenziranje dopustno, naj z mnenjem o upravičenosti tega seznaniti časopisne urednike.

III. POUČEVANJE, NADZIRANJE IN PRAVICE ŠTUDENTOV

Rutinsko opravljanje fakultetnih obveznosti je podrobno obravnavano v fakultetnih pravilih in vrsta institucij višjega šolstva je kot pretežno najbolj uveljavljena sprejela pravila AAUP. Sociologi v funkciji učiteljev naj bi bili seznanjeni s pravili, ki veljajo na njihovih fakultetah, in naj bi jih upoštevali pri izvajanju svojih nalog.

A. Sociologi so dolžni ščititi pravico študentov, da so dostojno obravnavani. Sociologi naj bi svoje svetovalne naloge opravljali odgovorno in zavzeto.

1. Kjer so sociološki programi pod nadzorom katedre, mora katedra študente eksplicitno seznanjati študente s politiko in kriteriji prijave in vpisa, štipendiranja in finančne pomoči ter pogoji v primeru opustitve študija.

2. Sociologi morajo jasno navesti, kaj pričakujejo od študentov in morajo pošteno ocenjevati njihovo delo.

3. Sociologi naj bi študentom, ki so zaključili šolanje, pomagali pri iskanju zaposlitve.

4. Sociologi naj bi študentom objektivno in pošteno razložili cilje in svoja pričakovanja pri lastnih predmetih.

B. Pravice študentov do zaupnosti se morajo upoštevati

1. Kadar zaupne informacije neposredno ne ogrožajo pristojnosti ali profesionalne etike, se morajo sociologi vzdržati v razkrivanju osebnih informacij, ki jih prejmejo od študentov.

2. Sociologi se morajo na vso moč potruditi, da upoštevajo obljube zaupnosti, ki so jih dali študentom kot učitelji ali svetovalci.

C. Sociologi ne smejo izkoriščati študentov

1. Sociologi ne smejo uporabljati fakultetnega ali nadzornega statusa z namenom, da bi si pridobili seksualne ali druge osebne koristi na račun študentov ali drugih podrejenih.

2. Sociologi ne smejo uporabljati fakultetnega ali nadzornega statusa z namenom, da bi si prisvojili ekonomske ali strokovne koristi na račun študentov ali drugih podrejenih.

3. Sociologi ne smejo siliti ali zavajati študentov, da bi jim ti služili kot odvisni raziskovalci.

4. Sociologi ne smejo predstavljati študentskega dela kot svojega lastnega.

IV. ODNOSI MED SOCIOLOGI

A. Sociologi morajo na objektivni način ocenjevati delo kolegov, v skladu z izrečenimi merili in standardi.

B. V primeru, ko ocenjujejo profesionalno usposobljenost kolegov, sociologi ne smejo navajati osebnih informacij o kolegih, razen če so takšne informacije neposredno povezane s potekom dela ali če se nanašajo na kršenje profesionalne etike.

C. Sociologi morajo vedno častno predstavljati svoj lastni profesionalni ugled in poslanstvo.

D. Sociologi morajo dejavno braniti pravico do svobodnega raziskovanja in komunikacije zase in za vse poklicne kolege.

E. Raziskovalci naj si potem, ko zaključijo lastne analize, prizadevajo, da postanejo njihovi podatki dostopni za druge, razen v primerih, če bi s tem kršili zaupnost.

F. Kadar sociolog predloži vladni službi, ki je za ocenjevanje zadolžila njemu strokovno enakovredne recenzente, subvencionirano aplikacijo, ne sme izvajati pritiska na ocenjevalce ali groziti recenzentom s povračilnimi ukrepi, da bi s tem vplival na recenzentski proces.

Prevod: Anton Kramberger